

ІСТОРІЯ ЗА КООРДИНАТАМИ 50°05' ПІВНІЧНОЇ ШИРОТИ ТА 34°37' СХІДНОЇ ДОВГОТИ

Рец. на кн.: Гавриш П. Я. Більська давнина: нариси з історії села Більська на Полтавщині від часу заснування до 1917 р. – Полтава: Дивосвіт, 2012. – 276 с. + 24 с. вкл.

Дослідження історії поселень є вагомим напрямом краєзнавчих досліджень. Праці з історії міст та сіл присвячені передумовам виникнення того чи іншого населеного пункту; зв'язку з історичними процесами, що відбувались у державах, до складу яких входило поселення; природним, географічним та економічним умовам виникнення та розвитку досліджуваних територій; зміни адміністративного підпорядкування; плину духовного та матеріального життя їх мешканців. Останнім часом кількість розвідок такого характеру значно зросла. Це пов'язано із залученням значного масиву архівних джерел, які раніше перебували під грифом «секретно» та зростанням інтересу українців до історії їх малої Батьківщини. Авторами таких праць стали як історики-професіонали так і краєзнавці-аматори, які хотіли ретельніше дослідити історію рідного краю. Створення краєзнавчого дослідження вимагає залучення широкого кола джерел, а також знань в дотичних до історичної науки галузях: археології, географії, етнографії, топоніміці. Автор рецензованої книги «Більська давнина» в повній мірі володіє необхідними якостями та знаннями.

Петро Якимович Гавриш – відомий полтавський археолог, історик-краєзнавець. Вищу освіту він отримав у Харківському державному (нині – національний) університеті на історичному факультеті. У 1996 році здобув ступінь кандидата історичних наук зі спеціальності «Археологія». З археологією, а саме з дослідженням старожитностей скіфського часу на Полтавщині, пов'язано більшість його наукових розвідок. Публікації П. Я. Гавриша можна знайти в таких відомих наукових виданнях як «Археологія», «Археологічний

літопис Лівобережної України», «Российская археология», «Український керамологічний журнал» та інших. П. Гавриш – автор понад 70 наукових праць, у тому числі монографії та двох науково-популярних книг.

Однією з цих книг є «Більська давнина: нариси з історії села Більська на Полтавщині від часу заснування до 1917 року». Рецензоване дослідження видано у науково-популярній формі. Широке коло читачів забезпечує простота та логічність

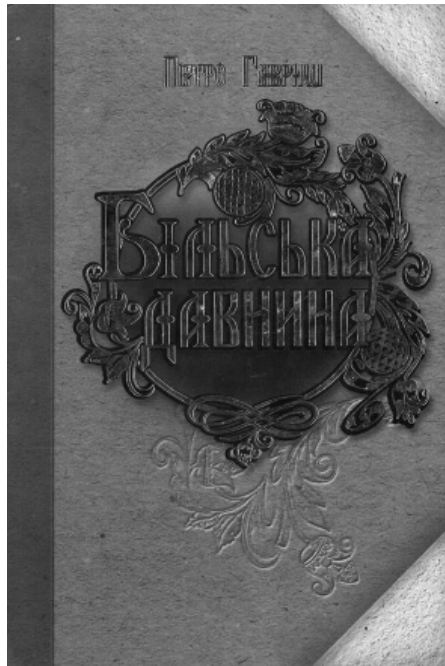
викладу матеріалу, зрозумілий понятійний апарат, якісне поліграфічне оформлення тексту.

Окремої уваги заслуговує ілюстративний матеріал. Книга містить двадцять чотирьох сторінкову кольорову вкладку. У ній розміщено світлини, що ілюструють різні історичні періоди існування Більська, предмети народного побуту з експозиції сільського музею, більські краєвиди, фото місцевого населення різних епох, архітектурних споруд. Окрім того, текст супроводжують чимало фрагментів карт, топографічних схем, на яких позначено Більськ.

Видання складається з передмови, семи розділів, списку використаної літератури та джерел, що нараховує 233 позиції. Кожний розділ поділено на кілька параграфів.

У вступі автор обґрунтовує необхідність такого краєзнавчого видання, котре хоча б частково зможе задовольнити інтерес читачів до власної історії, а також робить стислий огляд джерел.

Перший розділ книги під назвою «Початок історії села Більська (від часу заснування до 1648 року)» присвячений початку колонізації земель сучасної Полтавщини. Автор розповідає, що ці процеси розпочалися понад п'ять століть тому. Першими, хто почав опановувати ці

землі, були литовські землевласники. Після сутичок з монголо-татарами, які в ті часи володіли порубіжними територіями – степами Північного Причорномор'я – цей процес ненадовго загальмувався. Наступний сплеск боротьби за українські землі пов'язаний з розвитком Литовської держави, а саме зі створенням персональної унії з Польщею. Внутрішні усобиці змусили магнатів Великого князівства Литовського шукати притулку на землях Лівобережної Наддніпрянщини, в тому числі й у басейні річки Ворскли. Автор пов'язує виникнення Більська з ім'ям українсько-литовського князя Федора Івановича Бельського, за якого й було засноване це поселення. Назвати точну дату заснування села автору не дозволяє брак джерел. Але, ґрунтуючись на відомих фактах, П. Гавриш пише:

«За початок відліку історії села можна взяти 1481 р., коли Ф. І. Бельський отримав землю і заснував у Середньому Поворсклі один з угодів, або від 1498 р. – дати першої згадки про Більськ у писемних джерелах» (12).

Окремий параграф першого розділу присвячений формуванню на території Лівобережжя Дніпра так званої «селітряної держави». Околиці Більська, а саме кургани в урочищі Скоробір виявилися надзвичайно багатими на поклади селітряної сировини. Дослідник наводить численні згадки в джерелах про активний розвиток цього промислу, а також описує процес селітроваріння.

У другій половині XVII століття в історії Більська настав новий етап, пов'язаний з перенесенням села на нове місце. Краєзнавець пов'язує це з двома основними факторами: небезпекою сусідства з Московією та Диким Полем і неможливістю подальшого розширення території села. Нове місце було обрано вдало. Лісистість території забезпечувала скритість і в той же час давала мешканцям можливість займатися лісовими та річковими промислами. Саме це поселення позначено на карті відомого французького інженера-фортифікатора Г. Л. де Боплана.

Не зникає Більськ зі сторінок історичних джерел і у вирі Національно-визвольної війни українського народу. Другий розділ монографії хронологічно охоплює період з 1648 року по 1782 рік – рік ліквідації полково-сотенного устрою Гетьманщини. Один з параграфів цього розділу автор присвячує розвитку території села. Основну частину складала велика дерев'яна фортеця. Описуючи її розташування у просторовому плані, дослідник залучає сучасні об'єкти на території села. Це дає змогу більш наочно уявити кон-

тури фортеці, призначення її окремих части, логіку забудови. Наступний параграф присвячений населенню Більська, яке входило до складу Куземинської сотні Гадяцького полку. Автор залучає дані з полкового компуту 1649 року та Генерального опису Лівобережної України 1765–1769 років, на основі яких він доходить висновку, що впродовж XVII–XVIII століть територія та населення Більська зростає, в тому числі завдяки розвитку селітроварного промислу, яке вимагало залучення більшої кількості робітників.

Наступний нарис у дослідженні Петра Гавриша присвячений історії Більська у складі Зіньківського повіту Чернігівського намісництва та Малоросійської губернії Російської імперії (1782 – 1802 роки). Основу написання цього розділу склали дані знаменитої праці Опанаса Шафонського «Чернігівського намісництва топографічний опис». Використовуючи їх, автор описує місцевість, в якій розташовано Більськ, мереживо річок, які протікали поруч, характер рельєфу, лісистість. Аналізуючи дані О. Шафонського про кількість дворів та садіб у Більську, дослідник стверджує, що в 1780-х роках кількість населення налічувала не менше 1,5 тисячі, а у перші роки XIX століття сягнула приблизно 2300 осіб обох статей. Не оминає увагою П. Гавриш побут і особливості одягу більщан, основні промисли населення, ярмаркові традиції, духовне життя.

В четвертому розділі автор продовжує етнографічні дослідження Більська в період з 1802 по 1860 рік. В цей час село отримало новий адміністративний статус – стало волосним центром. Територія та чисельність населення продовжували інтенсивно збільшуватися. Автор наводить такі дані:

«За 1859 р. у Більську нараховувалося 1442 двори, проживало 2026 осіб чоловічої статі та 2286 осіб жіночої статі, тобто всього 4312 мешканців» (с. 57).

Щоб більш яскраво уявити тогочасне життя більщан, дослідник залучає опис побуту селян Полтавщини, складений краєзнавцем початку XIX століття Федором Карунським. П. Гавриш наводить опис житлових будинків селян, поміщицьких садіб, їх внутрішнє та зовнішнє оздоблення, традиції господарювання. Звертає увагу на харчування, яке було доволі різноманітним. Окремі параграфи присвячені основним галузям сільського господарства: хліборобству (основними культурами були жито, пшениця, ячмінь, гречка); тваринництву (провідне місце належало великій рогатій худобі, домашній птиці, охоче

розводили свиней та овець); вирощуванню технічних культур (серед них автор називає коноплі та тютюн); городництву та садівництву (добре відомими за межами Полтавської губернії були більські сливи). Дуже важливим і прибутковим промислом для селян було бджільництво. Особлива обізнаність автора дозволяє припустити, що він і сам гарний фахівець у цій справі. До цього періоду історії села відноситься і перша писемна згадка про заснування школи в Більську у 1846 році.

У п'ятому розділі автор описує зміни, що відбулися в житті більської громади завдяки реформам, проведеним на всій території Російської імперії у другій половині XIX століття. У параграфах розділу подається детальний склад Більської волості станом на 1866 та 1900 роки, міграційні процеси серед населення, розбудова інфраструктури поселення, розвиток медичної сфери та шляхів сполучення. Особливої уваги дослідник надає розвитку освіти в Більську в означений період. П. Гавриш наводить дані, що свідчать про високий рівень активності громади у цьому питанні. Так, наприклад, сільські збори Більська активно клопотали перед земськими зборами про збільшення заробітної плати сільським вчителям; влітку 1899 року під час жнив було організовано притулок для дітей дошкільного віку, а у 1900 році громада, піклуючись про розвиток молоді після закінчення школи, домоглась відкриття у Більську бібліотеки. Для задоволення духовних потреб населення та в зв'язку зі збільшенням кількості парафіян у кінці XIX століття Більська громада розпочинає будівництво нового мурованого храму. Два історичні документи зберегли розповідь про те, як селяни вирішували пов'язані з будівництвом та оздобленням храму фінансові проблеми. Щоб допитливий читач міг сам зробити висновки та відчути смак епохи автор доречно публікує ці документи.

Найбільший за обсягом п'ятий розділ видання «Більськ у складі Зіньківського повіту на початку XX століття (1901 – 1917 роки)». Відносна неда-

лекість тих часів зберегла для нас чимало цікавих фактів, які вміло використав дослідник. У цьому розділі він знайомить нас із особами, які представляли владу в Більській волості; розширенням мережі освітніх закладів; характеризує розвиток сільського господарства та тваринництва, залучаючи для цього матеріали «Звітів Зіньківського повітового земства» різних років. Особливої уваги приділено розвитку медичного обслуговування. Автор наводить дані про стан здоров'я більщан, епідеміологічну ситуацію різних років, систему медичної допомоги, оплату праці земських лікарів та фельдшерів, будівництво спеціалізованого приміщення для лікарні. П. Гавриш вводить у текст спогади більських старожилів про ті часи, що значно поживає розповідь.

Останній розділ присвячений стародавнім артефактам та археологічним дослідженням в Більську та його окрузі. Автор знайомить нас з історією археологічних досліджень Більського городища, які розпочалися ще в період активної колонізації краю у XVI – XVII століттях та носили грабіжницький характер. Професійні дослідження розпочали в середині XIX століття і тривають понині. П. Гавриш коротко характеризує результати цих досліджень, публікує листи знаного дослідника В. О. Огороднікова про хід розкопок, називає прізвища відомих археологів, наукова діяльність яких була пов'язана з дослідженням Більського городища. Автор інтригує нас легендами, якими оповите городище, міфами про безцінні скарби, які ховають у собі більські землі.

Рецензована книжка має непересічне значення для розвитку історичного краєзнавства Полтавщини. По-перше, вона відкриває для читача невідомі сторінки історії рідного краю. По-друге, своїм прикладом автор не лише додає впевненості та снаги багатьом краєзнавцям, а й доводить можливість написання фахових науково-популярних книжок з історії окремих населених пунктів. І по-третє, книжка, безумовно, є прекрасним подарунком для більщан, які по-іншому зможуть побачити своє, на перший погляд таке знайоме, село.

